

19. Yüzyılda Batılılaşma Hareketleri Kapsamında Yaşanan Kültürel Değişimin İstanbul'daki Mesire Eğlencelerine Yansıması

Ümmügülsün ÇETİN

Bilim Uzmanı

ummugulsuncetin@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-0477-7971>

MAKALE BİLGİSİ

Makale Türü Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi 22.05.2022

Kabul Tarihi 30.06.2022

Yayın Tarihi 30.06.2022

Doi 10.52003/etut.2022.22

Erzurum Teknik Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi
ETÜT, Sayı: 4, Haziran, 2022, Erzurum/TÜRKİYE
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/etutdergisi>

In Respect of Westernization Movements in the 19th Century, The Influence of the Cultural Change On the Recreational Entertainment in Istanbul

Ümmügülsün ÇETİN

MA

ummugulsuncetin@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-0477-7971>

ARTICLE INFORMATION

Article Types Research Article

Received Date 22.05.2022

Accepted Date 30.06.2022

Date Published 30.06.2022

Doi 10.52003/etut.2022.22

Atıf-Citation: Ümmügülsün Çetin, "19. Yüzyılda Batılılaşma Hareketleri Kapsamında Yaşanan Kültürel Değişimin İstanbul'daki Mesire Eğlencelerine Yansıması", *ETÜT*, Sayı: 4, Haziran 2022, s. 79-100.

Erzurum Technical University, Faculty of Letter, History Journal
ETUT, Issue: 4, June 2022, Erzurum/TURKEY
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/etutdergisi>

19. Yüzyılda Batılılaşma Hareketleri Kapsamında Yaşanan Kültürel Değişimin İstanbul'daki Mesire Eğlencelerine Yansıması*

Ümmügülsün ÇETİN

Öz

Osmanlı halkı bahar aylarında başlayan ve değişik fırsatlardan istifade ederek mesire yerlerine dinlenmek ve eğlenmek için gitmişlerdir. Yılda birkaç kez tekrarlanan bu geziler, insanları günlük yaşamın tekdüzeliğinden kurtararak güzel vakit geçirmelerine olanak sağlamıştır. Tanzimat devri birçok alanda olduğu gibi topluma eğlence kültürü ile de farklı bir kimlik kazandırmıştır. Bu dönemde mesireler diğer bir tabir ile seyir alanları halkın çokça rağbet ettiği mekânlar haline gelmiştir. Tanzimat devrinde modernleşmenin sosyal yaşama etki etmesiyle insanlar daha fazla sokağa çıkarak, dışarıda vakit geçirmeye başlamışlardır. Mesire yerleri de bu vakit geçirme yerlerinden birisi olmuştur. Tanzimat'tan sonra İstanbul halkı için mesire alanları kendine özgü adetleri, eğlenceleriyle toplumsal yaşamın vazgeçilmez mekânları haline gelmiştir. Bu çalışmada, Tanzimat devrinde mesire yerlerinin İstanbul halkı için önemi genel bir çerçevede, tarihsel araştırma metodu kullanılarak elde edilmiş ve veriler doküman incelemeleri neticesinde toplanarak değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İstanbul, Mesire, Tanzimat devri, Göksu, Kâğıthane.

In Respect of Westernization Movements in the 19th Century, The Influence of the Cultural Change On the Recreational Entertainment in Istanbul

Abstract

The Ottoman people went to the recreation areas to relax and entertain starting from the spring months by taking various advantages. These excursions which were made several times a year enabled people to have a perfect time by taking them from

* Bu çalışma "Tanzimat Devrinde Gezinti Alışkanlıklarının Değişimi: İstanbul'da Mesire Yerleri" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

the monotony of daily life. As well as in many fields, the Tanzimat period brought a different identity to the society with the entertainment culture as well. During the Tanzimat era, people started to spend time outside by going out more as a result of the effect of the modernization to the social life. Recreation areas were one of such kind of places to spend time. After the Tanzimat period, the recreation areas with their own costumes and entertainment became an indispensable places of the social life for Istanbul people. In this research, the importance of the recreation areas was analyzed in a general framework for Istanbul people and this was done by using historical research method and data obtained were evaluated as a result of document analysis.

Key Words: İstanbul, Recreation, Tanzimat Era, Gökusu, Kâğıthane.

Giriş

Osmanlı Devleti'nde, Lale Devri ile başlayan Batılılaşma hareketleri 1730 Patrona Halil İsyanı ile sekteye uğramıştır.¹ Bu isyanı takip eden yüzyıl boyunca yenilgiyle sonuçlanan savaşlardan ötürü daha çok askerî alanda ıslahatlara ağırlık verilmiştir. Sultan II. Mahmud devrinde ise Tanzimat'a hazırlık süreci mahiyetinde gerçekleştirilen ıslahatlar modernleşme çalışmalarına ivme kazandırmıştır. Bu dönemde sosyal alanda birçok yeniliğe imza atılmıştır.

Sultan II. Mahmud'un kadim düzene getirdiği yeniliklerde mizacı önemli bir etken olmuştur. Sultan II. Mahmud, mizaç olarak dışa dönük, saray dışındaki hayata önem veren bir kişiliğe sahipti. Ayrıca spora düşkün, gezmeyi seven, devrin sanat erbabını çevresine toplayan, latifeden hoşlanan ve çevresiyle iyi ilişkiler kuran bir şahsiyetti. Bu mizacı gerçekleştirdiği ıslahatlarda kendisine kolaylık sağlamıştır.²

Sarayın eski alışkanlıklarını terk eden Sultan II. Mahmud, Batılı hükümdarlar gibi yaşamaya başlamıştır. Bu dönemde önemli bir değişikliğe gidilerek yeni bir "kıyafet kanunu" yayınlanmıştır. Yürürlüğe giren kıyafet kanunuyla, ilmîye sınıfına mensup devlet memurları dışındaki tüm memurların fes, pantolon ve ceket giymeleri kararlaştırılmıştır. Sarığın yerine fes getirilmesi halkta büyük bir tepkiyle karşılanırsa da bu durum ciddi olaylara sebebiyet vermeden çözülmüştür.

¹ Faik Reşit Unat, *Abdi Tarihi (1730 Patrona İhtilali Hakkında Bir Eser)* (3. Baskı), Türk Tarih Kurumu, Ankara 2014, s. 60.

² Ali Şükrü Çoruk, *İstanbul Yazıları* (1. Baskı), Kitabevi Yayınları, İstanbul 2015, s. 11.

Sultan II. Mahmud, geleneksel yaşam tarzının muhafazasını isteyenlerin gösterdikleri tepkilere rağmen Batılılaşma çabasıyla giriştiği ıslahatlardan geri adım atmamış, kültürel alanda hedeflediği ıslahatları gerçekleştirmeye çalışmıştır. Sultan II. Mahmud'un sosyal alanda gerçekleştirdiği kültürel değişimin gayesi, sadece Müslümanların değil, tüm tebaanın padişahı olduğunu göstermek istemesidir.³

Sultan Abdülmecid'in tahta çıkmasıyla Osmanlı Devleti, kopma noktasına gelen toplum bağlarını yeniden güçlendirmek amacıyla Tanzimat Fermanı'nı ilan etmiştir. Tanzimat dönemindeki değişim hareketini önceki dönemlerden ayıran en önemli fark devlet ricalinin idare mekanizmasındaki aksaklıkları görmesi, toplumsal düzeni sağlamak adına sosyal, idarî ve hukukî alanda bir düzenlemeye gitmesidir. Tanzimat döneminde Batılılaşma adına önemli bir aşama kaydedilmiştir. Bu dönemin en önemli özelliği anayasalı rejime giden yolda ilk adımların atılmasıdır.⁴ Tanzimat'ın ilan edilmesiyle şehirleşme süreci daha da önem kazanmıştır. Şehirleşmeyle beraber kültürel değişim de hız kazanmıştır.

Tanzimat devrinde Batılılaşma hareketleri her açıdan günlük yaşama etki etmiş; Saraydan başlayan değişim rüzgârları toplumun bütününe yansyarak, yaşam tarzında hızlı bir dönüşüme neden olmuştur. Kültürel alandaki bu değişim, dönüşüm mesire alanları ve eğlence yerlerinde kendini gösterdiği gibi Batılı yaşam biçimi, kılık-kıyafetten alafranga sofralara ve şehir içi ulaşımı sağlayan araçlardan, yeme içme mekânlarına kadar pek çok alanda kendini hissettirmiştir.⁵

İstanbul halkı Tanzimat öncesinde saray tarafından gerçekleştirilen toplu eğlencelere katılmaktaydı. Bu eğlenceler; cülus töreni, şehzade doğumları, sünnet merasimleri, şehzade ve sultanların evlilikleri, zafer kutlamaları ve payitahta gelen yabancı misafirler için düzenlenen merasimlerdi. Eğlenceler sırasında panayırlar kurulur, temsili savaşlar yapılırdı. Bu sırada tüm şehir ışıklandırılır, havai fişekler atılırdı. Toplu eğlencelere esnaf birlikleri de katılır; resmigeçitten sonra yapılan bu etkinliklerde halk doyasıya eğlenirdi.⁶

³ Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma* (20. Baskı), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2014, s. 194-198; Edouard-Philippe Engelhardt, *Türkiye'de Çağdaşlaşma Hareketleri Tanzimat* (1. Baskı), Örgün Yayınevi, İstanbul 2010, s. 41; Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, V (9. Baskı Tıpkıbasım), TTK, Ankara 2011, s. 158; Necdet Hayta ve Uğur Ünal, *Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Hareketleri (XVII. Yüzyıl Başlarından Yıkılışa Kadar)* (7. Baskı), Gazi Kitabevi, Ankara 2014, s. 107.

⁴ Hayta, Ünal, *Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Hareketleri*, s. 119.

⁵ Bkz. Sevede Harmandar, *Tanzimat'tan II. Meşrutiyet'e İstanbul'da Yeme-İçme Mekânları* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 2019.

⁶ Suraiya Faroqhi, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam (Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla)* (8. Baskı), çev. Elif Kılıç, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2014, s. 204-206; Raphaela Lewis, *Osmanlıda Gündelik*

Ramazan ve bayramlarda yapılan toplu eğlencelere de katılım çok yoğun olmaktadır. Kısıtlı bir sosyal yaşama sahip olan kadınlar bu eğlencelere büyük ilgi göstermekteydi. Şehir yaşamında aileyi ve kadını mümkün mertebe eve bağlayan şartlar nedeniyle, tabiatı çok seven İstanbul halkı için mesire yerlerine gitmek ve kır gezileri tertip etmek büyük bir zevkti. Tanzimat'ın ilanından sonra İstanbul halkı için mesire alanlarına gitmek vazgeçilmez alışkanlıklardan olmuştur. Kâğıthane, Çamlıca, Moda, Büyükdere, Fenerbahçe vs. mesire alanlarına kimisi kiraladıkları kayıklarla giderken kimisi de süslü arabalarla gitmekteydiler.⁷

Tanzimat'la birlikte ivme kazanan modernleşme sürecinin getirdiği eğlence kültürü toplumsal tabakalara farklı yansımıştır. Üst tabakayı oluşturan zenginler geceleri Boğaziçi'nde mehtap âlemleri yaparken, orta halli halk kamuya açık mesire alanlarında eğlenmekteydiler. Toplumda eğlence kültürünün değişmesiyle geçmişte ortaklaşa gerçekleştirilen etkinliklerin yerini bireysel yönün ağır bastığı bir gündelik yaşam almaya başlamıştır.⁸

Tanzimat öncesinde, özellikle Lale Devri'nde Kâğıthane Mesiresi'nde Sadâbâd geceleri adıyla çok gösterişli eğlenceler düzenlenmiştir. Yaz gecelerinde Kâğıthane'de yapılan bu eğlencelerde, bahçelerdeki ağaçların altında kandiller yakılmış, yürüyen kaplumbağaların üzerlerine mumlar konularak eğlence ortamı aydınlatılmıştır. Yabancı devletlerin elçilerinin de katıldıkları bu ziyafetler sonrasında nişan talimleri, at yarışları, yüzme ve güreş müsabakaları yapılmıştır.⁹ Devlet ricalinin yanı sıra halkın da Sadâbâd eğlencelerine ilgileri hayli artmıştır. Özellikle cuma günleri akın akın geldikleri bu mesire alanına *Sadâbâd seyranına çıkma* adını vermişlerdir. Karadan yaldızlı ve kafesli arabalarla, Haliç suyolundan da çiçeklerle bezenmiş kayıklarla mesire alanına gelen insanlar, erguvan ağaçlarının gölgesi altında saz fasılları eşliğinde gün boyu süren eğlencelere iştirak etmişlerdir.¹⁰

Lale Devri'nde kadınlar ve erkekler mesire alanlarında birlikte boy göstermeye başlamış, bilhassa kadınlar kıyafetleriyle dikkat çekmiştir. Osmanlı kadınının ev giysisi rengârenkti ve çok zarifti, zamanla ev içerisinde giyilen giysilerin zarafeti dışarıda da kendini göstermeye başlamıştır. Ancak bir müddet sonra dışarıda giyilen kıyafetler normalden çok farklı bir hal almaya başlamıştır. İlk

Yaşam (1. Baskı), çev. Adile Runa Orhunsoy, Alter Yayıncılık, Ankara 2009, s. 115-130; Dilâver Cebeci, *Tanzimat ve Türk Ailesi*, Panama Yayıncılık, Ankara 2017, s. 177.

⁷ Cebeci, *Tanzimat ve Türk Ailesi*, s. 177-178.

⁸ Ekrem Işın, *İstanbul'da Gündelik Hayat* (5. Baskı), YKY, İstanbul 2014, s. 89.

⁹ Abdülkadir Özcan, "Lale Devri", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XXVII, Ankara 2003, s. 83; Mehmet Tevfik Çaylak, *İstanbul'da Bir Sene*, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 1991, s. 84.

¹⁰ Banu Bilgicioğlu, "Sadâbâd", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XXXV, İstanbul 2008, s. 380.

etapta feracelerin yakaları açılmış, yaşmakların inceliği dikkat çekecek bir hal almıştır.¹¹ Lüks yaşama isteği İstanbul'da boşanma sayılarını arttırmış, kadınlar, giyinme, eğlenme ve gezme ihtiyaçlarını karşılamadıkları gerekçesiyle eşlerinden ayrılmak istemişlerdir.¹² Bu devirde yaşanan sosyal ve siyasî değişimler Türk aile hayatına tesir etmiş,¹³ Batı kültürünün etkisiyle halkın yöneticilerini örnek alarak, üretmeden tüketen bir yaşam tarzı içerisinde yer alma çabaları, toplumsal sorunları da beraberinde getirmiştir.¹⁴

Damat İbrahim Paşa döneminde kısa bir süre de olsa kadınlar mesire alanlarında özgürce dolaşmışlardır. Laleler ve rengârenk çiçeklerle donatılmış mesire alanlarında al feraceli, beyaz yakalı ve tüm güzelliklerini ön plana çıkaran kadınlara rastlamak mümkündür. Özellikle Sadâbâd âlemlerinde boy gösteren kadınlar, kapalı arabayla geldikleri mesire alanında ağaçlar arasında dolaşarak, şakalaşp, gülüşerek eğlenirlerdi. Büyükdere, Kandilli ve diğer mesirelerde de kadınlar, rengârenk kıyafetler giyerek gezmekteydiler. Damat İbrahim Paşa, bu durumun, halkın büyük bir kesiminde hoşnutsuzluğa sebep olduğunu fark edince bir buyruk çıkararak kadınların mesire yerlerinde kapalı giyinmelerini emretmiştir.¹⁵

Lale Devriyle başlayan değişim süreci 1839 ve sonrasındaki sosyal yapıyı oluşturmuştur. Devletin Batı dünyasına karşı takındığı tavır, zamanla halkı da aynı düşünceye sevk etmiştir. İstanbul halkı bu dönemde mağlubiyet psikolojisinden uzaklaşmak adına ele geçirdiği barış ve huzur ortamını eğlence ve debdebe ile değerlendirmiştir.¹⁶ Tanzimat devrinde de devam eden mesire geleneği, Batılılaşma hareketlerinin sosyal yaşamda belirgin bir hale gelmesiyle kendini daha fazla göstermiştir. Mesire alanlarında kadınlar ekseri arabalarla gezerken, erkekler kendileri için ayrılmış olan ağaç altlarında ve su kenarında eğlenmekteydiler. Akşama doğru mesire alanının tenhalaşmasıyla gizli buluşmalar yaşanırdı. Sevgililer birbirlerine yazdıkları mektupları ve küçük hediyeleri verirlerdi.¹⁷

Osmanlı toplumunda kaynağını şer'i hukuktan alan yasalar, cinsler arasında her türlü yakınlaşmayı men ettiği için kadınların ve erkeklerin alenen yakınlaşp

¹¹ Ahmet Refik Altınay, *Lale Devri* (2. Baskı), Timaş Yayınları, İstanbul 2005, s. 77-78.

¹² Çoruk, *İstanbul Yazıları*, s. 98.

¹³ Cebeci, *Tanzimat ve Türk Ailesi*, s. 25.

¹⁴ Çoruk, *İstanbul Yazıları*, s. 98.

¹⁵ Refik Ahmet Sevengil, *İstanbul Nasıl Eğleniyordu? (1453'ten 1927'ye Kadar)*, Alfa Tarih Yayınları, İstanbul 2014, s. 172-174.

¹⁶ Cebeci, *Tanzimat ve Türk Ailesi*, 25.

¹⁷ Uğur Göktaş, "Mesireler", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, V, İstanbul 1994, s. 407.

sohbet etmeleri yasaktı.¹⁸ Aynı zamanda mesire alanlarında seyyar satıcılık yapanların iki cins arasında çiçek, mektup ve hediye götürmek suretiyle aracılık yapmaları da yasaktı.¹⁹ Bu yüzden mesire alanlarında âşıklar çiçeklerin renkleri ve beden diliyle duygularını ifade etmekteydiler. Mesire alanı çok kalabalık olmasına rağmen genç bir kadın ve erkeğin aleni bir şekilde bakışmaları, manidar hareketlerde bulunmaları mümkün değildi. Her biri bir anlam ifade eden çiçek, meyve, ot, tüy ve taş gibi nesnelere iletişimi sağlamaktaydılar.²⁰

Musahipzade Celal, “*Eski İstanbul Yaşayışı*” adlı eserinde âşıkların, mesire alanında yaşadıkları maceraları öykü havasında aktarmaktadır.

“...Çeşmenin yanında bir kadın, elindeki incili çevresinin bir ucunu düğümleyip avcunda saklıyor, bu hareketiyle çeşmede atını sulamak bahanesiyle, temaşa-yı cemal-i yâra dalan âşıkına: Temkini unutma; mevkiim müsait değildir” demektedir. Musahipzade Celal bir diğer öyküyü de şöyle aktarmaktadır:

“Yaldızlı mavi koçusunun içinde sakın sakın oturan güzel hanım, elindeki sarı fulyaları koparıp çemenler üzerine atıyor ve âşıkına, senin için sarardım soldum, harap oldum demek istiyor. Ağaca dayanıp mahzun mahzun düşünen âşık, bu itirafına mukabil siyah tahrirli, al lâleyi bir vaz-ı sadakârane ile kokluyor ve cananına: “Ateş-i aşkıdan yanıyorum...”²¹

Mesire alanlarında bazı zamanlar temiz masum veya platonik aşklar yaşandığı gibi mesire alanlarını suiistimal edip fuhuş yapanlar da mevcuttu. İdareciler tarafından mesire alanlarında denetimlerin yetersiz kaldığı zamanlarda kökten bir yasaklama da söz konusu olmuştur.

Kadınlar için bir buluşma noktası olan mesire yerlerinde, her türlü ilgi çekici konu konuşulur, gündelik yaşama dair her tür sohbet edilmekteydi. Kadınlar, günlük hayatlarının tekdüzeliğinden kurtulmanın yolu olarak gördükleri mesirelerde sefalarının keyfini çıkarıyorlardı. İstanbul’da bulunan mesire yerlerinde gezintiye çıkarak rahatlıyor ve eğleniyorlardı. Özellikle kadınlar için mesire yerleri en önemli sosyalleşme yeri idi. Zira erkekler gibi çarşılarda rahatlıkla gezemiyorlardı.

¹⁸ Serpil Çakır, *Osmanlı Kadın Hareketi* (4. Baskı), Metis Yayınları, İstanbul 2013, s. 226.

¹⁹ Sevengil, *İstanbul Nasıl Eğleniyordu? (1453’ten 1927’ye Kadar)*, Alfa Tarih Yayınları, İstanbul 2014, s. 234.

²⁰ Edmondo De Amicis, *İstanbul (1874)* (3. Baskı), çev. Beynun Akyavaş, TTK Yayınları, Ankara 2013, s. 208-209.

²¹ Musahipzade Celal, *Eski İstanbul Yaşayışı*, İletişim Yayınları, İstanbul 1992, 159-160; Ertan Ünal, “İstanbul’un Mesireleri: 1”, *Hayat Tarih Mecmuası*, 2 (10), 5, İstanbul 1969, s. 65.

Geleneksel yapı kadınların kamusal alana girmesini sınırlandırıyordu. Mesireler kadınlar için gündelik yaşamın sıkıntılarından kaçmanın yolu olmuştur.²²

Mesire alanlarının en kalabalık olduğu dönem Hıdırellez şenliklerinin yapıldığı günlerdi. Kış mevsiminden usanmış olan İstanbul halkı için baharın gelişiyle, tatil günlerini evlerde, kahvehanelerde geçirmek imkânsızdı. Halk için kapalı alanlarda geçirilen güzel bahar günleri heder olmuş kabul edilmekteydi. İstanbullular, bahar mevsiminde havanın müsait olduğu tüm günlerden istifade ederek vakitlerini mesire alanlarında geçirmektedirler. Halk, Göksu, Kâğıthane, Silâhtar Ağa, Fenerbahçe, Haydarpaşa, Veliefendi gibi mesire alanlarına akın ederken, devlet yöneticileri tarafından da güvenlik önlemleri üst düzeye çıkarılmaktaydı.²³

Baharın gelişini müjdeleyen Hıdırellez şenlikleri İstanbul halkı için en önemli eğlence etkinliğiydi. Hıdırellez bayramına duyulan ilgi o denli fazlaydı ki, akşama yiyecek ekmeği zor bulanlar dahi bu eğlenceden mahrum kalmazlardı. İstanbul mesirelerini hınca hınç dolduran insanlar, adeta mesire alanını panayırlar yerine çevirirlerdi. Hıdırellez gününde; “*Cebi yufkalar sarraflara, odacılara maaş cüzdanlarını toka ederek aylık kırdırır. Dul kadınlar sandığındaki kalan iğnesini, roza yüzüğünü rehin verip üç mecediye ele geçirir, gezmeye gitmekten asla geri durmazlardı.*”²⁴ İstanbul halkı arasında yayılan bir söylentiye göre Hıdırellez’de mesire alanına gidebilmek için evlerinin kiremitlerini satanlar olduğu gibi bazı kadınların da kocaları mesire alanına götürmediği için boşanmaya kalkıştıkları anlatılmaktadır.²⁵

Hıdırellez şenlikleri olduğu zaman devlet kurumları ve mektepler açık olmasına rağmen herkes mesire alanlarındaydı. Devlet dairelerinde, sadece birkaç yaşlı şef ve birkaç yaşlı odacı dışında kimse kalmazdı. Mektep talebeleri Hıdırellez’den birkaç gün önce bir mazeret uydurarak izin alırken, bazıları da yalandan hastalandıklarını söyleyerek o gün mektebe gitmezlerdi.²⁶ Mektep açık

²² Mehrdad Kia, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Gündelik Hayat*, Pozitif Yayınları, İstanbul 2013, s. 98-99.

²³ BOA, Y. PRK. ZB, 32/45, 21 Nisan 1318 (04 Mayıs 1902).

²⁴ Ferhat Arslan, “İstanbul’da Hıdırellez Geleneğinin Geçmişi, Bugünü ve Yarını: Ahırkapı Örneği”, *Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi, Folklor/Edebiyat Dergisi*, 18 (71), 2012/3, s. 209.

²⁵ Sennur Sezer ve Adnan Özyalçınar, *Bir Zamanların İstanbulu –Eski İstanbul Yaşayışı ve Folkloru-*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 2005, s. 257.

²⁶ Arslan, “İstanbul’da Hıdırellez Geleneğinin Geçmişi, Bugünü ve Yarını: Ahırkapı Örneği”, s. 209.

olmasına rağmen muallimler de şenliklere katılırdı. Hıdırellez'de mektebe gitmek yerine Haydarpasha Mesiresi'ne giden muallimler ihtar almıştır.²⁷

Hıdırellez şenliklerinde mesire alanlarında mektep talebelerine ve askerlere ziyafet çekilmekteydi. Mühendishane, Harbiye ve Mülkiye mekteplerine ve civar kışla ve kıt'a askerlerine kuzu dolmaları, salatalar ve helvalar ikram edilir, spor müsabakaları yapılır ve mızıka çalınırdı. Mesire alanında verilen bu ziyafeti haber alan halk, akın akın mesire alanına koşmaktaydı.²⁸

Tarih boyunca Türk halkı gölgeli ağaçlara ehemmiyet verdiği için çınar ve servi ağaçlarının gölgesinden çokça istifade etmişlerdir. Bu ağaçlar buldukları mekânlara hem serinlik hem de hoş bir manzara sağlamaktaydı.²⁹ Bu bilinçle İstanbul'un fethinden itibaren şehrin yeşillendirilmesine önem verilmiş, mesire alanlarına çok sayıda çınar ve servi ağaçları dikilmiştir. Osmanlı ahalisi de asırlar boyu tabiatın verdiği bu huzur ve dinginlikten istifade etmiştir. Mesire alanlarına gitmek için hiçbir fırsatı kaçırmayan İstanbul halkı, mesire alanına gideceği zaman günler öncesinden hazırlıklara başlar, mesire alanına ulaşanlar, bir ağaç altına iki üç ihram sererek yerleşirlerdi. Geç gelenler ise yer bulmakta zorluk çekmekteydiler. Buna rağmen mesire alanına gelen insanların yüzlerinden gülümseme eksik olmaz, mesire alanının her bir köşesinde sevinç hâkim olurdu. İnsanlar cıvıldaşan kuşlar misali coşku içerisinde kurdukları sofralarda yiyip içip eğlenirken, diğer taraftan da neyler, kemençeler, rebaplar, defler, dümbelekler, zurnalar ve nakkarelerin sesleri yükselirdi. Bu çalgı aletlerinin hiçbirinin ahengi bir diğerine karışmazdı. Herkesin zevkine göre şarkılar, besteler, semailer, koşmalar, maniler, destanlar ve rubailer okunur, insanlar bu ortamda neşe içerisinde kaynaşırlardı.³⁰

Mesire alanlarında, insanların yiyecek ve içecek ihtiyacını karşılamak için gelen çok sayıda seyyar satıcı da mevcuttu. Seyyar satıcılar, çilek, portakal, kestane, helva, kuruyemiş, macun, sigara kâğıdı ve kibrit satışı yaparken, naralarıyla mesire alanına gelenleri adeta canlarından bezdirirlerdi.³¹ Bazı seyyar satıcılar da özellikle çocukları kışkırtmak için uğraşır, aileleri zor durumda bırakırlardı. Mesire alanına giden kadınlar, seyyar satıcıların peşinden koşan çocuklarını zapt etmek için

²⁷ BOA, *MF. İBT*, 52/2, 24 Zilkade 1313/25 Nisan 1312 (7 Mayıs 1896).

²⁸ Sadri Sema, *Eski İstanbul Hatıraları*, Haz. Ali Şükrü Çoruk, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2002, s. 130.

²⁹ Edward Raczyński, *1814'de İsrnbul ve Çanakkale'ye Seyahat*, çev. Kemal Turan, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1980, s. 52.

³⁰ Musahipzade Celal, *Eski İstanbul Yaşayışı*, s. 153.

³¹ Balikhane Nazırı Ali Rıza Bey, *Eski Zamanlarda İstanbul Hayatı* (5. Baskı), Haz. Ali Şükrü Çoruk, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2017, s. 114.

çabalardı. Büyükçe bir tepsiye kuşlokumu, revani, zülbiye, un kurabiyeleri, sütlü lokumlar ve kekler doldurmuş bir seyyar satıcı etrafında oynayan dört beş yaşlarındaki çocukları kışkırtmak için durup “*kuşlokumu, revanim, ballı güllü zülbiyem, kurabiyem!*” diyerek bağıyordu. Mesire alanının bir diğer köşesinde tablasında haciyatmaz, çek çek arabalar, mini davullar ve defler, fırıldaklar, düdükler, topaçları doldurmuş bir oyuncakçı, çocukları kendine çekmeye çalışıyordu. Uzaktan zabıta memurunu gören bu seyyar satıcılar tablalarını kapıp kaçıyorlardı. Çocuklar da dağılarak arkadaşlarıyla oyun oynamaya devam ederlerdi.³²

Mesire alanında Müslüman seyyar satıcılar olduğu gibi gayrimüslim seyyar satıcılar da vardı. Mesire alanı İstanbul'un kozmopolit yapısını yansıtmaktaydı. Yahudi çocuk sigara kâğıdı ve kibrit satarken,³³ kebabçı ve helvacının az ilerisinde Arnavut şerbetçi “*çalabari çalabari*” diye haykırıyordu. Şerbetçinin etrafını saran incili takkeli, altın başlıklı erkek ve kız çocukları, birer pula aldıkları şerbetleri sevinç içerisinde yudumluyorlardı. Biraz daha ötede ise omuzundaki iki sırtığın ucuna astığı sepetlerin içerisinde köylü bir çocuk, söğütlerin altında al ihramlarını sererek oturan kadınlara Alibeyköyü'nün çörek otlu nefis yoğurdunu vermekteydi.³⁴ Bunun dışında mesire alanlarına, para kazanmaya çalışan dilenciler ve geçimini çeşitli oyunlar sergileyerek kazanan kişiler de gelmekteydiler. Mesire alanında erkekler kendilerine ayrılan kısımda, para karşılığında saz çaldırıp, Kıpti kadınlarının danslarını seyrediyorlardı.³⁵ İhtiyar bir Bulgar, tulum çalıp oynayarak etrafındaki insanlardan para toplamaktaydı.³⁶ Ortaoyunu seyretmek; ayı, maymun gösterileri, hokkabaz ve cambazların hünerlerini sergiledikleri mesire alanında insanlar gönüllerince eğlenmekteydiler. Çocuklar, kendileri için kurulan salıncıklarda sallanıp³⁷ körebe, esir almaca, uzuneşek ve uçurtma uçurma gibi oyunları oynarlardı.³⁸

Mesire alanlarında her kesimden insanı bulmak mümkündü. Burada ailesiyle hoş ve huzurlu vakit geçirmek isteyenler olduğu gibi hırgür çıkaranlar da mevcuttu. Devlet her ne kadar önlem almış olsa da kalabalık yerlerde asayişsizliklerin yaşanılması kaçınılmazdır. Mesire yerlerinde edebe aykırı hal ve hareketlerde

³² Musahipzade Celal, *Eski İstanbul Yaşayışı*, s. 159.

³³ Balikhane Nazırı Ali Rıza Bey, *Eski Zamanlarda İstanbul Hayatı*, s. 114.

³⁴ Musahipzade Celal, *Eski İstanbul Yaşayışı*, s. 157.

³⁵ Balikhane Nazırı Ali Rıza Bey, *Eski Zamanlarda İstanbul Yaşayışı*, s. 114.

³⁶ Musahipzade Celal, *Eski İstanbul Yaşayışı*, s. 157.

³⁷ Balikhane Nazırı Ali Rıza Bey, *Eski Zamanlarda İstanbul Hayatı*, s. 114-115.

³⁸ Balikhane Nazırı Ali Rıza Bey, *Eski Zamanlarda İstanbul Hayatı*, s. 13.

bulunarak rezalet çıkaran bazı kişiler de vardı. Bunlar fırsat buldukça mesire alanındaki kadınların ellerindeki şemsiyeleri ve mendilleri kapıp kaçmaktaydılar. Zabıta bu kişileri derdest edip mesire alanından uzaklaştırırdı.³⁹ Mesire alanlarının kalabalık olduğu dönemlerde devlet tarafından güvenlik önlemleri arttırılırdı. Mesirelerde asayişin sağlanması için çok sayıda kolluk görevlisi görevlendirilirdi.⁴⁰

Mesire alanlarında İslamî değerlerin getirdiği ahlaki kurallara riayet eden, kadınları bakışlarıyla rahatsız etmek istemeyen erkekler⁴¹ olduğu gibi sözlü tacizde bulunanlar da vardı. Bu durumdan rahatsız olan kadınlar, şemsiyeleriyle yüzlerini kapatırlardı. Mesire alanında bazı erkekler de yüksek tabakadan olan kadınlarla tanışmak hayaliyle konak arabalarının etrafında dolaşırlardı.⁴² Devlet, mesire alanında yaşanan bu nahoş hadiselerin önüne geçmek için bahar mevsimi gelmeden ilgili birimleri ikaz etmiş, özellikle Kâğıthane Mesiresi'nde gün boyu kolluk görevlileri denetimlerini sürdürmüşlerdir.⁴³

Avrupa yakasında yer alan Hünkâr Suyu Mesiresi, Fındık ve Çırçır mesireleri, 19. yüzyılda İstanbul halkının vazgeçemediği mesire alanları olmuştur. Baharın gelişiyle Sarıyer'de bulunan ve memba sularıyla şöhret edinmiş bu mesire yerleri kadın, erkek ve her yaştan insanın çokça rağbet ettikleri mesireler olmuştur. İstanbullular, Hünkâr Suyu Mesiresi'ne iskelelerden arabalara binerek giderlerdi. Dağın eteğine geldiklerinde arabalardan inip eşeklere binerek mesire alanına varırlardı. Hünkâr Suyu Mesiresi'ne gitmek İstanbul halkı için cefa değil, bilakis çok keyif alınan bir safa yeri idi. Mesire alanına varanlar karşılarında rengârenk çiçekler, su fiskiyeleri ve havuzlarla karşılaşmaktaydılar. Dalları birbirine dolanmış ve göğse kadar uzanmış ağaçların gölgesinde, eğlenceli vakit geçirmekteydiler.

Hünkâr Suyu Mesiresi'nin bir bölümü kadınlara ayrılmış, kadınlar için kafes bölmeli setler yapılmıştır. Mesire yerine ailesiyle gelen erkekler ise suyun alt tarafında kendileri için ayrılmış alanda eğlenmekteydiler. Erkekler burada musiki dinleyip, mesire alanında yapılan gösterileri izlerlerdi.⁴⁴

³⁹ Ali Efendi, "Şehir Mektubu No 13", *Basiret gazetesi*, Nr. 374, H. 6 Rebiyülevvel 1288/ R. 14 Mayıs 1287 (26 Mayıs 1871), 2; Basiretçi Ali Efendi, *İstanbul Şehir Mektupları*, Haz. Nuri Sağlam, Erdem Yayınları, İstanbul 2017, s. 27.

⁴⁰ BOA, A. MKT. MYL, 53/2, 21 Recep 1268 (11 Mayıs 1852); BOA, A. AMD, 44/76, 04 Şaban 1269 (13 Mayıs 1853).

⁴¹ Edward Raczynski, *1814'de İstanbul ve Çanakkale'ye Seyahat*, çev. Kemal Turan, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1980, s. 52-53.

⁴² Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey, *Eski Zamanlarda İstanbul Hayatı*, s. 205-206.

⁴³ BOA, ZB, 383/32, 28 Rebiyülevvel 1326/17 Nisan 1324 (30 Nisan 1908).

⁴⁴ Sadri Sema, *Eski İstanbul Hatıraları*, 152-154; Ahmet Rasim, *Şehir Mektupları*, I/24 (2. Baskı), Yay. Haz. Nuri Akbayar, Oğlak Yayınları, İstanbul 2018, s. 85.

İstanbul'da yer alan mesirelerin her birinin kendisine has bir özelliği vardı ve bu durum 19. yüzyıl boyunca İstanbul halkının o mesireye gitmesi için en önemli gerekçelerden birisi olmuştur. Mesire alanlarına günü birlik gidenler olduğu gibi çadır kurup geceleyenlere de rastlamak mümkündü. İstanbul halkı, ispinoz kuşlarıyla nam salan Alemdar Mesiresi'ne bu kuşların sesini dinlemek için gitmekteydi. Mesire alanı yaz boyunca serinliği ve su membalarıyla İstanbul halkını kendine çekmekteydi. Üsküdar, Dudullu, Kısıklı ve Sultançiftliği semtlerinden at ve öküz arabalarıyla sazlı sözlü yola çıkan İstanbul halkı, “*Alemdağı'na ispinoz dinlemeye, Taşdelen suyunu içmeye gidiyoruz!*” demektedirler. Diğer taraftan İstanbul'un kibar takımı, tabiatın doğal güzelliklerine ve doğal seslerine meraklı aydın ve sanatkâr kesiminin de tercihi Alemdağ Mesiresi'ydi. Dönemin ünlü bestekârları ve saz sanatçıları Alemdağ Mesiresi'ne giderek burada ispinoz kuşlarının ötüşüne eşlik eden fasıllar düzenlemişlerdir. İstanbul'un edebiyat ve sanat camiasında ispinoz kuşlarının, kimi saz sanatçıların tanıdıklarını ve taklit ettiklerini iddia eden nüktedan söylemlerde bulunmuşlardır. Halk arasında da ince sesli ve hızlı konuşan, kısa aralıklarla duraksayan kimselerle de alay amaçlı ispinoz kuşu yakıştırması yapılmıştır.⁴⁵

İstanbul halkının 19. yüzyılda tercih ettiği bir diğer mesire alanı İhlamur Mesiresi'ydi. Tanzimat öncesinde has bahçe statüsünde olan İhlamur Mesiresi, Tanzimat devrinde halka açılmıştır. İhlamur Mesiresi'nin bayındır hale getirilmesi, ağaçlandırılıp, süslenmesi, İstanbul halkının dikkatini çekmiştir. İstanbul'da birçok mesire olmasına rağmen halk tatil günlerinde buraya akın akın gelmeye başlamıştır. Burası sıcak yaz günlerinde gölgelik ağaçları, taze sebze ve meyve bostanlarıyla İstanbul halkı için cezbedici olmuştur.⁴⁶

Tanzimat devrinde en popüler olan mesirelerin başında gelen Göksu Mesiresi, bahar mevsiminin gelmesiyle özellikle kadınlar tarafından daha çok ilgi görmektedir. Göksu Mesiresi, Kâğıthane Mesiresi'yle yarış halindeydi. Kalabalık gruplar halinde Göksu Mesiresi'ne giden kadınlar, burada halılarını sererek, çubuk tuttuyor, tatlılar eşliğinde sohbet ederek günlerini geçiriyorlardı.⁴⁷

Sultan II. Abdülhamid devrinde yaşanan büyük deprem felaketi ve tifo salgını sosyal yaşamı bir süre sekteye uğratsa da İstanbul halkının mesire eğlenceleri

⁴⁵ Necdet Sakaoğlu, “Alemdağı İspinozu”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, I, İstanbul, 1993, s. 184-185.

⁴⁶ Çelik Gülersoy, *İhlamur Mesiresi*, TTOK Yayını, İstanbul 1983, s. 3-20.

⁴⁷ Albert Richard Smith, *İstanbul'da Bir Ay*, Çev. M. Şerif Erkek, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2015, s. 151.

devam etmiştir. Bu dönemin en meşhur mesiresi yine Göksu Mesiresi'ydi. Bilhassa yaz mevsiminin vazgeçilmez eğlencesi Göksu'da kayak sefasıydı. Bol beyaz pantolonları, beyaz gömlekleri ve üzerlerinde işlemeli zuhaf askerî üniformalarıyla ve başlarında da al fesleriyle iki veya daha fazla kürekçinin çektiği kayıklarda, güzellikleriyle arz-ı endam eden kadınlar, bir aşağı bir yukarı Göksu Deresi'nde gezip duruyorlardı. Erkekler ise ince oymalı hafif kayıklarıyla cesaret edebildikleri kadar yaklaşarak kadınların kayıklarını takip ediyorlardı. Göksu Deresi'nde kayıkların sayısı artınca, diğer kayıkları elle iterek ilerleme sağlanıyordu. Kadınların ve erkeklerin birbirleri ile konuşmamaları için zaptiyeler tüm önlemleri almış olmalarına rağmen çoğu zaman kayıkla geçerken erkeklerin, kadınlara aşk mektupları vermelerine engel olamıyorlardı.

Göksu Deresi'nin her iki sahili de cuma günleri, İstanbul halkıyla dolup taşardı. Her yaştan insanın eğlenmek için geldiği alanda, susamlı simitler, kuru otlarla yakılan ateşin üzerindeki kazanlarda pişen mısırlar, ince mısır unundan yapılmış olan ve üzerine gül suyu dökülerek kalp şeklindeki kaşıklarla yenilen muhallebiler Göksu Mesiresi'nin vazgeçilmezleriydi.⁴⁸ Mesire alanında kâğıt helvacı, şerbetçi, macuncu ve daha birçok satıcı bulunmaktaydı. Ancak en büyük ilgiyi mısırcılar görürdü. Anadoluhisarı'nda yetişen en lezzetli mısırlar sabah saatlerinden itibaren pişirilir ve sıcak sıcak yenilirdi. Dumanı üstündeki mısırlara hem sandal sefası yapanlar hem de Küçükkuşu Çayırı'nda ağaç diplerinde eğlenen insanlar tarafından büyük ilgi gösterilmekteydi.⁴⁹ Sandallarda dahi portatif bir ocak üzerinde mısır kaynatılan satıcılar vardı.⁵⁰

Göksu Mesiresi adını Göksu ve Küçükkuşu derelerinin aktığı sahadan almıştır. Bu iki dere arasında kalan Küçükkuşu Çayırı mesirenin en işlek yeri idi. Göksu Mesiresi, sandal âlemlerinin dışında, Küçükkuşu Çayırı'nda yapılan türlü eğlencelerle de halkın ilgisini çekiyordu. Yaz aylarında ve sonbaharda Göksu Mesiresi'ne gidenler her gün bir eğlenceyle keyiflenme imkânı buluyordu. Nitekim cuma ve pazar günleri tiyatro gösterileri dahi yapılıyordu.⁵¹ 19. yüzyıl sonlarında İstanbul halkı, sazende ve hanendeleri dinlemek için de Göksu Mesiresi'ne gitmiştir. Göksu

⁴⁸ Dorina L. Neave, *Eski İstanbul'da Hayat*, Çev. Osman Öndeş, Tercüman Yayınları, İstanbul 1978, s. 139-141.

⁴⁹ Salah Birsal, *Boğaziçi Şingir Mıngır* (2. Baskı), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1981, s. 221-223.

⁵⁰ Süleyman Faruk Göncüoğlu, *Osmanlı İstanbul'unun İlk Yapıları Hisarlar ve Mahalleleri*, TTKO, Yayınları, İstanbul, 2016, s. 89.

⁵¹ Halûk Şehsuvaroğlu, *Boğaziçi'ne Dair*, TTKO Yayını, İstanbul 1986, s. 113.

Deresi'nin yukarısında tahtirevan denilen bir set bulunuyordu. Bazı zengin kadınlar, burada konak kiralayarak hanende ve sazaneleri dinlerlerdi.⁵²

Anadolu yakasındaki Haydarpaşa ve Duvarıdibi mesirelerinde halk kadın erkek, çocuk çocuk toplanırdı. Duvarıdibi Mesiresi'nden Haydarpaşa'da bulunan İbrahim Ağa Çayırı'na kadar irili ufaklı çadırlar kurulur, tuluatçılar bu çadırlarda türlü oyunlar sergilerdi. Mesire alanında ortaoyunları oynanır, kukla gösterileri izlenirdi. Bir taraftan da ip cambazları havada ip üzerinde dans ederken, hokkabazlar türlü maskaralıklar yaparak hünerlerini sergilemekteydiler. Mesire alanında çalan saz takımı ve davul zurna sesleri yeri göğü inletmekteydi. Mesire alanındaki çocuklar atlıkarıncılar, dönme dolaplar ve salıncaklarda gönüllerince eğlenirdi. Allı, morlu ince kumaştan yapılmış şalvarlara bürünmüş Kıpti kadınlar mesire alanında kalabalığın arasına karışarak, zillerle oynayıp, fala bakarlardı. Mesire alanının her tarafında çalan zurnalar, darbuka ve gırnata eğlenceyi doruğa çıkarmaktaydı.⁵³

Hıdırellez şenliklerinin en şatafatlı kutlandığı mesire alanı Kâğıthane idi. Kâğıthane Mesiresi'nde insanları neşeyle coşturan Kıptilerdi. Kıpti kadınlar ellerinde darbukaları ve zilli maşaları şarkı ve mani söylerlerdi. Ayaklarında sarı pabuçları,⁵⁴ üstlerinde allı, morlu, yeşilli kıyafetleriyle mesire alanında kahkahalar savurup⁵⁵ gevrek ve gür sesleriyle mesire alanında el çırparak gezinirlerdi. “Beyler, hanımlar türkü söyleyelim” diye dolaşırlardı. Çağırana olursa, hemen yere oturup şarkı söyler, içlerinden gelirse oynarlardı. Bahşişlerini aldıklarında tekrar mesire alanında şarkı söyleyerek gezmeye devam ederlerdi.⁵⁶ Kıpti erkekleri de mesire alanında maymun ve ayı oynatarak insanları eğlendirirlerdi.⁵⁷

Halk, mesire alanına gideceği vakit günler öncesinden hazırlıklara başlarlardı. Özellikle Kâğıthane Mesiresi'ne gidilecekse bunun usul ve erkânı vardı. Bu hazırlıkların ilk şartı mesire alanında giyilecek elbiselerin ütülenmesidir; gömlekleri icap ediyorsa kolalamak, fese kalıp vermek, potinleri boyamak, gümüş, nikel ve altın yaldızlı olan tütün tabakası, baston sapını, gözlük çerçevesini ve

⁵² Birsal, *Boğaziçi Şıngır Mıngır*, s. 219.

⁵³ Arslan, “İstanbul'da Hıdırellez Geleneğinin Geçmiş, Bugünü ve Yarını: Ahırkapı Örneği”, s. 216-217; Sadri Sema, *Eski İstanbul Hatıraları*, s. 128-130.

⁵⁴ Abdülaziz Bey, *Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri*, I (1. Baskı), Haz. Kâzım Arısan-Duygu Arısan Günay, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1995, s. 295.

⁵⁵ Arslan, “İstanbul'da Hıdırellez Geleneğinin Geçmiş, Bugünü ve Yarını: Ahırkapı Örneği”, s. 216.

⁵⁶ Abdülaziz Bey, *Osmanlı Âdetleri, Merasim ve Tabirleri*, II, s. 330.

⁵⁷ Sermet Muhtar Alus, *Eski İstanbul'da Gündelik Hayat*, (1. Baskı), Haz. İ. Gündâğ Kayaoğlu, Aksoy Yayıncılık, İstanbul, 1998, s. 156.

köstekli saatin ucundaki şakşukayı ayna gibi parlatmak adettendi. Yüze sinekkaydı tıraş, bıyıklara hoş kokular sürmek, saçlara losyon, üstlerine başlarına bol lavanta sürmeleri gerekmekteydi.⁵⁸

Halkın orta halli olan kesimi yemeklerini ve kendilerine mesire alanında lazım gelecek şeyleri bindikleri kayıkların uygun bir yerine yerleştirirlerdi. Kibar takımı olarak bilinen ailelerin mesire alanlarına gidişlerini organize eden, tüm hazırlıklardan sorumlu gidiş ağası adı verilen bir görevli memurları vardı. Hazırlıkları tamamlayan bu görevli memur, tertibatı sağladıktan sonra kibar takımının yemeklerini de ayrı bir kayıkla mesire alanına ulaştırırdı. Kibar ailelerinin bindikleri kayıklar da sağ ve sol itibarıyla iki hanım yan yana ve bir cariye de karşılarında otururdu. Kayığın küpeşte kısmına da harem ağası, harem kâhyası veya gidiş ağası bağdaş kurarak otururdu. Ambar denilen kısma orta halli olsa da dört kişinin oturması kabalık olarak kabul edilmiştir.⁵⁹

Osmanlı ailesi için mesire kültürü çok önemli bir yer edinmiştir. Kadınlar arasında, mesire alanına giderken bir “*seyir takımına*” sahip olmak en gerekli şey olarak kabul edilirdi. Her ailenin özel kayığı olmasa da seyir takımı vazgeçilmezleriydi. Seyir takımının içerisinde; “al ihram, gümüş ve armudî seyir el aynası, gümüş su tası ve sürahisi, iki gözlü Venedik sepeti, sefer tası ve sofrası” bulunurdu. Özellikle deniz yoluyla mesire alanına gidileceği vakit bu takım mutlaka götürülürdü. Kayık kendilerinin olsun-olmasın bu seyir takımının içerisinde bulunan al ihram kayığın küpeşte kısmına serilirdi. Al ihramın saçakları deniz suyuna temas edecek şekilde her iki tarafa da salıverilirdi.⁶⁰

İstanbul'un en eski mesire alanı olan ve halk tarafından çokça ilgi gören Kâğıthane Mesiresi, Tanzimat devrinde tekrar Lale Devri'ndeki ihtişamına kavuşmuştur.⁶¹ Kâğıthane Mesiresi, umum halka hitap eden bir mesire alanıydı. Gündüzleri İstanbul'un her tarafından insanı kendine çeken mesire alanı, geceleri de İstanbul'un kibar takımının mehtap âlemlerine sahne olmaktaydı. Kâğıthane Mesiresi'nin en keyif veren eğlencesi olan mehtap âlemlerinde, ay ışığının beyaz mermerler üzerinden köpüre köpüre akıp giden sulara aksetmesiyle ışık harelere ortaya çıkması, insanlara tatlı bir rahavet vermekteydi. Kâğıthane Mesiresi'nde geziye elverişli birçok güzel yer vardı. Kâğıthane mevsimi sona erdiğinde gizlice

⁵⁸ A. Süheyl Ünver, “Her Devirde Kâğıthane”, *Vakıflar Dergisi*, 10, 2006, s. 458-459.

⁵⁹ Balikhane Nazırı Ali Rıza Bey, *Eski Zamanlarda İstanbul Hayatı*, s. 111.

⁶⁰ Balikhane Nazırı Ali Rıza Bey, *Eski Zamanlarda İstanbul Hayatı*, s. 109.

⁶¹ Necdet Sakaoğlu, “Abdülmeccid”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, I, İstanbul, 1993, s. 46.

eğlenmek isteyen eğlence düşkünü kimseler, mehtap gecelerinde mesire alanında eğlence tertip ederlerdi.⁶²

Boğaziçi'nde yalı ve köşklerde oturan devlet adamları ve İstanbul'un zenginlerinin mehtap âlemleri üç şekilde gerçekleştirilirdi. İlki, gizlice ve masrafsız yapılan bir geziydi. Boğaz'da oturan hane sahibi kimse, sevdiği ve teklifsiz görüştüğü bir iki ahbabıyla hazırlanan kayığa biner, yanlarına *karlık* ile soğutulmuş su, çubuk, tütün çakmak ve kav alınır. Boğaziçi'nde bir iki saat dolaşıldıktan sonra sazlarla mehtaba çıkan diğer kayıklardaki musikiyi dinler ay ışığının denizde kayık küreklerinin hareketleriyle oluşturduğu yakamozları seyrederdiler. Yalıya döndüklerinde ise kendileri için hazırlanmış olan mevsim meyveleri, üzüm, kavun ve karpuzlar yenilirdi. İkinci gezi şeklinde, yalı sahipleri önceden sözleştikleri ahbabları ile toplanırlardı. Sazcılar ve şarkıcılar da defleri ve sazlarıyla yalıda hazır bulunurlardı. Yalıda yemekler yenilip, kahve ve şerbetler içildikten sonra kayıklara geçilirdi. Saz takımı bir kayıkta, ev sahibi ve misafirleri de dörder kişilik gruplar halinde diğer kayıklara binerlerdi. Kayıklarda *başaltı* denilen bölüme soğuk su, bir teneke dondurma, tabaklar, tütün, kav ve çakmak konulurdu. Gece düşen çiğden korunmak için de dizlere şallar alınır. Ev sahibi ve misafirlerin olduğu kayıklar önde, saz takımı arkada gitmekteydi. Saz takımı, çalıp, hafif sesle şarkılar söylerken, kayık erbabı da soğuk suları ve çubukları içerlerdi. Mehtabı seyretmek için durulan yerde dondurmalar yenilirdi. Tanıdık kimselere rastladıklarında durup sohbet eder ve şakalaşırlardı. Yalıya döndüklerinde vakit hayli geç olmuşsa davetliler yatıya kalırlardı. Ertesi sabah seyre gelen misafirlerle Boğaz'a nazır mükellef bir kahvaltı yapıldıktan sonra misafirler yalıdan ayrılırlardı.

Mehtaba çıkmanın üçüncü şeklinde, yalı sahipleri mehtap seyri için organizasyon yaparlardı. Davetliler için yemekler hazırlanırdı. Bu etkinlikte yemekler yalıda yenilmezdi, Boğaziçi'nin en önemli mesire alanları olan Kâğıthane, Göksu, Paşabahçe veya Kalender mesireleri tercih edilmekteydi. O gün için tutulan taze mevsim balıkları, kuzu dolmaları, yaz tatlı ve sütlüleri, buzlu hoşaf, çeşitli dondurmalar, içki içenler için de çerezler ve mezeler hazırlanırdı. Gidilecek mesire alanında gündüzden başlayan hazırlıklar tamamlanırdı. Akşamüzeri davetliler yalıya gelirlerdi. Yalıdaki kayıklar yeterli gelmediği için alamana denilen büyük kayıklar kiralanırdı. Davetliler saz takımı eşliğinde mesire alanına hareket ederlerdi. Mesire alanında yenilip, içildikten sonra mehtap seyri için tekrar kayıklara binilir ve saz

⁶² Balikhane Nazırı Ali Rıza Bey, *Eski Zamanlarda İstanbul Hayatı*, s. 110.

takımı eşliğinde ay ışığının aksiyle ışıldayan Boğaziçi'nin tadı çıkarılırdı.⁶³ Mehtap âlemlerinin bir diğer mekânı Büyükdere Koyu ile Bebek Koyu idi. Ahmet Cevdet Paşa, “Gümüş servi” olarak belirttiği bu mehtap âlemlerine İstanbul'un tanınmış simalarının çok rağbet ettiklerini belirtmektedir. Kendisi de Bâbîâlî'den arta kalan boş vaktinde bu eğlencelere katıldığını ifade etmektedir.⁶⁴

Kâğıthane Mesiresi'nde de diğer mesirelerde olduğu gibi kadınlar ve erkekler için ayrı ayrı yerler tanzim edilmişti. Kâğıthane Mesiresi, ilkbaharda tercih edilen ilk mesire alanıydı. Bunda mesire alanının tabii güzelliklerinin yanı sıra, gezi için yılın birkaç haftası uygun olması, karadan ve denizden ulaşımın kolaylıkla sağlanabilmesi etkili olmuştur. İstanbul ahali mesire alanında yer içer gönüllerince eğlenirdi. İçlerinde küçük çocukları olanlardan bazıları iki ağaç arasına bir salıncak kurup gündüz uykusuna almış olan çocuklarını uyuturlardı. Çocuklara derede biten kamışlardan külah yapılırdı. Mesire alanına gidenler için asıl eğlence akşamüzeri dönüş yolunda başlardı.⁶⁵

Kâğıthane Mesiresi'ne gitmeye imkânları el vermeyen yöre halkından birçok kadın çoluk çocuklarıyla birlikte Fener, Ayakapısı ve Cibali iskeleleri meydanına iner, burada mesire alanından dönenlerin deniz üzerindeki eğlencelerini seyrederdiler. Halk arasında bu yer “*Bitli Kâğıthane*” olarak bilinmekteydi. Deniz kenarında bulunan bu yer çerçöpten geçilmiyordu. Çok pis olan bu iskelelerin meydanlarında sokak hayvanları çöpleri eşeler, köpekler de birbirleriyle hırlaşıyorlardı. Tek eğlenceleri bu olan bu yöre halkının kadınları ve çocukları, taşlar, direkler, topraklar üstünde çömelip, aldıkları bayat yemişlerle yetinirdi.⁶⁶

Sonuç

Tabiatın insan üzerindeki etkileri bilimsel verilerle de kanıtlanmıştır. İnsanların kendilerini sağlıklı ve mutlu hissettikleri an, tabiatla iç içe oldukları anlardır. Bu da insanoğlunu her daim tabiata çekmiştir. İstanbul halkı da huzuru tabiatla aramıştır. Bahar aylarının gelmesiyle beraber tüm fırsatları değerlendirerek tabiatla buluşmuşlardır.

Osmanlı Devleti'nin kuruluştan itibaren tabiatın insan ilişkileri üzerindeki etkilerinin farkında olması ve nüfusunun günümüzdeki gibi yoğun olmaması,

⁶³ Abdülaziz Bey, *Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri*, I, s. 287-290.

⁶⁴ Ahmet Cevdet Paşa, *Sultan Abdülhamid'e Arzlar (Ma'rûzât)*, Haz. Yusuf Halaçoğlu, Babıali Kültür Yayıncılık, İstanbul 2017, s. 25.

⁶⁵ Çaylak, *İstanbul'da Bir Sene*, 84-86; Nesimi Yazıcı, “Osmanlı Sosyal Hayatından Bir Kesit: Tanzimat Döneminde Mesire”, *XIII. Türk Tarih Kongresi*, 3/2, Ankara, 04-08 Ekim 1999, s. 1066.

⁶⁶ Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey, *Eski Zamanlarda İstanbul Hayatı*, s. 115-116; Çaylak, *İstanbul'da Bir Sene*, s. 90.

İstanbul'daki birçok yeri mesire alanı olarak tanzim etmesini sağlamıştır. Boğaziçi'nin her iki yakası ile Haliç kıyısında bulunan mesire yerleri İstanbul'un fethinden itibaren İstanbul halkı tarafından çokça rağbet görmüştür.

Lale Devri'nde Batılılaşma hareketleri kapsamında artış gösteren eğlence kültürü, 1730'da gerçekleşen darbeye son bulsa da Tanzimat devrinde modernleşme adına yapılan kapsamlı düzenlemeler neticesinde, eğlence kültürü de eski ihtişamına kavuşmuştur. Bu eğlencelerin yapıldığı en popüler mekânlar mesire alanları olmuştur. Osmanlı kültürünün bir parçası olan mesireler, Tanzimat'la birlikte Batılılaşma hareketleri neticesinde sosyal yaşamda meydana gelen değişimle toplum hayatında yozlaşmaya neden olmuş, bu yozlaşma mesire yerlerindeki eğlencelere de yansımıştır.

19. yüzyılda İstanbul halkı tarafından büyük ilgi gören mesire alanlarının bir kısmı Tanzimat öncesinde mirî araziye, bir kısmı da padişahların ve ailelerinin yorgunluklarını giderdikleri has bahçelerdi. Tanzimat'la beraber mirî araziler ve has bahçeler mesire alanlarına dönüştürülmüş ve kontrollü bir şekilde halkın hizmetine sunulmuştur. Tanzimat devrinde şehirleşmenin hız kazanması ve bireysel eğlence kültürünün gelişmesiyle mesire alanları önem kazanmıştır. 19. yüzyılda mesire alanlarına olan önemin artmasında Tanzimat sürecinde Batılılaşma hareketlerinin artması ve yaşanan siyasî olayların sosyo-kültürel yapıda değişiklik meydana getirmesi etkili olurken, diğer taraftan şehir içi ulaşımında sağlanan imkânlar da önemli bir etken olmuştur.

Tanzimat devrinde İstanbul halkının hiçbir fırsatı kaçırmadan büyük ilgi gösterdiği mesire alanları umum halka açıldı ve devlet tarafından sıkı bir şekilde gözetime tabi tutulmaktaydı. Devlet, mesire alanlarında uyulması gereken kural ve kaideleri çıkarmış olduğu tenbihnamelerle halka duyurmuş, mesire alanlarında bu kurallara riayet etmeyenlerin ağır şekilde cezalandırılacakları belirtilmiştir. Gezi amaçlı gidilen bu mesirelerde, kadınlar ve erkekler ayrı ayrı yerlerde eğlenmekteydi. Mesirelere giden kadınların kendileri için getirilen kurallara riayet etmeleri istenmiştir. Özellikle, kadınların kılık-kıyafetlerine dikkat etmeleri ve genel ahlak kaidelerine uymaları gerektiği ifade edilmiştir. Bu tenbihnâmelerin uygulanması için de yetkili birimlere talimatnâmeler gönderilmiştir. Bu talimatnâmeler doğrultusunda, kolluk kuvvetleri mesire alanlarında gerekli önlemleri almış, ancak alınan tüm önlemlere rağmen birtakım asayiş olayları vuku bulmuştur. Ne yaşanırsa yaşansın İstanbul halkı için mesire alanları vazgeçilmez olmuştur. İnsanlar burada gönüllerince eğlenmişlerdir.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

- Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), *Bâb-ı Asâfi Âmedi Kalemî Evrâkı*, (A. AMD), 44/76.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), *Maârif Nezâreti Tedrisât-ı İbtidâiye Kalemî Evrâkı*, (MF. İBT), 52/2.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), *Sadâret Mektûbî Kalemî Meclis-i Vâlâ Evrâkı*, (A. MKT. MVL), 53/2.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), *Yıldız Perâkende Evrâkı Zaptiye Nezâreti Marûzâtı*, (Y. PRK. ZB), 32/45.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), *Zaptiye Nezareti Evrakı*, (ZB), 383/32.

Diğer Kaynaklar

- Abdülaziz Bey, *Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri I-II* (6. Baskı), Yay. Haz. Kâzım Arısan-Duygu Arısan Günay, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1995.
- Ahmet Cevdet Paşa, *Sultan Abdülhamid'e Arzlar (Ma'rûzât)*, Yay. Haz. Yusuf Halaçoğlu, Babıali Kültür Yayıncılık, İstanbul 2017.
- Ahmet Rasim, *Şehir Mektupları* (2. Baskı), Yay. Haz. Nuri Akbayar, Oğlak Yayınları, İstanbul 2018.
- Altınay, Ahmet Refik, *Lale Devri* (2. Baskı), Timaş Yayınları, İstanbul 2005.
- Alus, Sermet Muhtar, *Eski İstanbul'da Gündelik Hayat*, Haz. İ. Gündâğ Kayaoğlu, Aksoy Yayıncılık, İstanbul 1998.
- Amicis, Edmondo de, *İstanbul (1874)* (3. Baskı Tıpkı Basım), Çev. Beynun Akyavaş, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2013.
- Arslan, Ferhat, "İstanbul'da Hıdırellez Geleneğinin Geçmişi, Bugünü ve Yarını: Ahırkapı Örneği", Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi, *Folklor/Edebiyat Dergisi*, 18 (71), 2012/3, 201-235.
- Balikhane Nazırı Ali Rıza Bey, *Eski Zamanlarda İstanbul Hayatı* (5. Baskı), Haz. Ali Şükrü Çoruk, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2017.
- Basiretçi Ali Efendi, "Şehir Mektubu No.13", *Basiret gazetesi*, Nr. 374.
- Basiretçi Ali Efendi, *İstanbul Şehir Mektupları*, Haz. Nuri Sağlam, Erdem Yayınları, İstanbul 2017.
- Berkes, Niyazi, *Türkiye'de Çağdaşlaşma* (20. Baskı), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2014.
- Bilgicioğlu, Banu, "Sadâbâd", *İslâm Ansiklopedisi*, XXXV, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 199, 379-381.

- Birsel, Salah, *Boğaziçi Şingir Mungır* (2. Baskı), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1981.
- Cebeci, Dilâver, *Tanzimat ve Türk Ailesi*, Panama Yayıncılık, Ankara 2017.
- Çakır, Serpil, *Osmanlı Kadın Hareketi* (4. Baskı), Metis Yayınları, İstanbul 2013.
- Çaylak, Mehmet Tevfik, *İstanbul'da Bir Sene*, İletişim Yayınları, İstanbul 1991.
- Çoruk, Ali Şükrü, *İstanbul Yazıları*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2015.
- Çoruk, Ali Şükrü, "Osmanlı İstanbul'unda Halkın Eğlence Hayatı", *Antik Çağdan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi Ansiklopedisi*, IV, İBB Kültür A.Ş. ve Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Ortak Yayını, İstanbul 2015, s. 292-313.
- Engelhardt, Edouard-Philippe, *Türkiye'de Çağdaşlaşma Hareketleri "Tanzimat"*, çev. Nurer Uğurlu - Örgen Uğurlu, Örgün Yayınevi, İstanbul 2010.
- Faroqhi, Suraiya, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam (Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla)* (8. Baskı), Çev. Elif Kılıç, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2014.
- Göktaş, Uğur, "Mesireler", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, V, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul 1994, s. 407-408.
- Göncüoğlu, Süleyman Faruk, *Osmanlı İstanbul'unun İlk Yapıları Hisarlar ve Mahalleleri*, TTOK Yayınları, İstanbul 2016.
- Güleryay, Çelik, *Ihlamur Mesiresi*, TTOK Yayınları, İstanbul 1983.
- Harmandar, Sevde, *Tanzimat'tan II. Meşrutiyet'e İstanbul'da Yeme-İçme Mekânları*, Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2019.
- Hayta, Necdet ve Ünal, Uğur, *Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Hareketleri (XVII. Yüzyıl Başlarından Yıkılışa Kadar)* (7. Baskı), Gazi Kitabevi, Ankara 2014.
- Işın, Ekrem, *İstanbul'da Gündelik Hayat* (5. Baskı), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2014.
- Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi V-Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri (1789-1856)*- (9. Baskı Tıpkıbasım), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2011.
- Kia, Mehrdad, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Gündelik Hayat*, Pozitif Yayınları, İstanbul 2013.
- Lewis, Raphaela, *Osmanlı'da Gündelik Yaşam*, Alter Yayıncılık, Ankara 2009.
- Musahipzade Celal, *Eski İstanbul Yaşayışı*, İletişim Yayınları, İstanbul 1992.
- Neave, Dorina L, *Eski İstanbul'da Hayat*, çev. Osman Öndeş, Tercüman Yayınları, İstanbul 1978.
- Özcan, Abdülkadir, "Lale Devri", *İslâm Ansiklopedisi*, XXVII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2003, s. 81-84.

- Raczynski, Edward, *1814'de İsranbul ve Çanakkale'ye Seyahat*, Çev. Kemal Turan, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1980.
- Sadri Sema, *Eski İstanbul Hatıraları*, Haz. Ali Şükrü Çoruk, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2002.
- Sakaoğlu, Necdet, “Abdülmeccid”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, I, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul 1993, s. 45-48.
- Sakaoğlu, Necdet, “Alemdağı İspinozu”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, I, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul 1993, s. 184-185.
- Sevengil, Refik Ahmet, *İstanbul Nasıl Eğleniyordu? (1453'ten 1927'ye Kadar)*, Alfa Tarih Yayıncılık, İstanbul 2014.
- Sezer, Şennur-Özyalçın, Adnan, *Bir Zamanların İstanbul'u -Eski İstanbul Yaşayışı ve Folkloru-*, İnkılâp Yayınları, İstanbul 2005.
- Smith, Albert Richard, *İstanbul'da Bir Ay*, Çev. M. Şerif Erkek, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2015.
- Şehsuvaroğlu, Halûk, *Boğaziçi'ne Dair*, TTOK Yayını, İstanbul 1986.
- Unat, Faik Reşit, *Abdi Tarihi (1730 Patrona İhtilali Hakkında Bir Eser)* (3. Baskı), Türk Tarih Kurumu, Ankara 2014.
- Ünal, Ertan, “İstanbul'un Mesireleri: 1”, *Hayat Tarih Mecmuası*, 2/10, 5, İstanbul 1969, s. 64-70.
- Ünver, A. Süheyl, “Her Devirde Kâğıthane”, *Vakıflar Dergisi*, 10, 2006, s. 435-460.
- Yazıcı, Nesimi, “Osmanlı Sosyal Hayatından Bir Kesit: Tanzimat Döneminde Mesire”, *XIII. Türk Tarih Kongresi*, 3/2, Ankara, 04-08 Ekim 1999, s. 1057-1072.